

Rasjonalitet som livsform

Av Hans Petter Graver

Anm. av Alexander Peczenik: Rätten och förnuftet,
Nordstedts 1986

Den almene rettslære er den rettslige ideologis basis. Her møtes de positive rettsregler, juristenes holdning til disse, og almene oppfatninger om moral, verdier og vitenskap. Ulike rettsfilosofiske grunnsyn utvikler seg bl.a. på bakgrunn av utvikling innen vitenskapsfilosofien, morallæren og de samfunnsmessige problemer som rettsreglene gis for å løse. Denne utvikling er behøring dokumentert bl.a. av *Dalberg-Larsen* (1977) og *Slagstad* (1986).

I Norge er juristenes holdning til rettsreglene for tiden utpreget pragmatisk. Rettsregler er virkemidler i den samfunnsmessige styring. De mest interessante spørsmål knyttet til rettsreglene er derfor de konsekvenser de får, og hvordan de blir praktisert i de rettshåndhevende organer. Dette preger også retts-teorien i Norge, som stort sett ikke kaller på de store følelser. Den er realistisk, i betydningen empirisk orientert mot det rådende argumentasjonsmønster i domstoler og andre myndigheters praksis. De spørsmål som kaller på størst almen interesse blant jurister, er hvilke typer av omstendigheter som skal ha status som rettskildedefaktorer. Debatten har gått livlig om relevansen av underrettsavgjørelser og politiske uttalelser fra stortingets komiteer om lover som er gitt tidligere. Selv der det skjer nyskapning, innen normteorien, er denne ofte knyttet til pragmatiske spørsmål om bl.a. utvikling av »intelligente« data-programmer for rettslige avgjørelser, se f.eks. *Malt* (1987).

Annerledes i våre naboland, særlig Finland og Sverige, som har en sterkere rettsfilosofisk og rettsteoretisk tradisjon. Også i dag er den rettsteoretiske debatt her mer levende, både i antallet skrifter og i bredden av de spørsmål som tas opp. En forklaring er opplagt den sterke innflytelse som Uppsala-skolen fikk i disse land. Dens kompromissløse krav på verdifrihet gjorde den rettsvitenskapelige aktivitet overhodet problematisk, se *Strömberg* (1986). På denne bakgrunn er det ikke så rart at spørsmål om etikkens og moralens plass i jusen er et tema i større grad i våre naboland enn hos oss.

Peczeniks bok, *Rätten och förnuftet*, faller derfor i en tradisjon som kan virke noe fremmed for den norske leser. Dette ser vi bl.a. i hans definisjon av

rettsikkerhet som inkluderer både forutberegnelighet og etisk godtakbarhet (s. 31). På den annen side har det prosjekt han lanserer i denne boken klare paralleller til den kritisk juridiske bevegelse i Norge og Norden forøvrig, som også søker å stille etiske og politiske mål på jussen, og å inkorporere disse i analysen av retten, se f.eks. *Sundby 1975, Eriksson 1979, Stang Dahl 1985*.

Det er god grunn for kritiske jurister til å interessere seg mer for den almene rettsteori. En rekke av de spørsmål som har opptatt spalteplass i *Retfærd* de senere år, er spørsmål som har vært behandlet utførlig i den almene rettsteori. Som eksempler kan vises til spørsmål om sammenhenger mellom rett, moral og politikk, sammenhenger mellom de begrunnelser som gis for et standpunkt og de faktorer som motiverer standpunktet, hvordan rettslige standpunkter kan begrunnes eller rettferdiggjøres – og om dette i det hele tatt er mulig på en »objektiv« måte etc. Det er i det hele tatt få »nye« spørsmål innen feltet rett, moral og samfunn. Det er snarere slik at hver tid har sin egen tilnærming til de »evige« spørsmål, i lys av tidsbestemte forhold. For en kritisk juss bevegelse er det av interesse å se hvordan våre samtidige stiller seg til spørsmål som også opptar oss, men fra en annen innfallsvinkel.

Peczenik kan neppe beskyldes for å stille seg grunnleggende kritisk til det samfunn han virker i, eller til retten slik den er bygget opp og fungerer i våre samfunn. Han mener at den juridiske argumentasjon kan være »riktig«, og fremlegger en hypotese om at dette er det samme som at den er *rasjonell* (s. 62). På dette grunnlag fremlegger han en teori om betingelsene for at juridisk argumentasjon skal være rasjonell. Av disse utleder han både rettskildenormentene og normer for holdbare juridiske argumenter. Retten i vårt samfunn er i det store og hele i følge Peczenik »riktig« i betydningen rasjonell, fordi den er nøye knyttet til vår livsform (s. 136-139). Av denne grunn har man også plikt til å bøye seg for retten (s. 195-196).

2. Rettens rasjonalitet

Tråden i Peczeniks bok er som nevnt å underbygge den rettslige argumentasjons rasjonalitet, og å utlede de krav dette stiller til rettslig argumentasjon. Boken faller derfor i to deler. Den første, kap. 1-4 tar opp spørsmålet om rasjonalitet og søker å vise på hvilken måte rettslig argumentasjon kan og må være rasjonell. Kap. 5-6 utgjør bokens annen del. På bakgrunn av rasjonalitetsbetingelser som er utviklet i bokens første del, utleder han her de krav som dagens juridiske argumentasjon må oppfylle for å være rasjonell. Dette skjer i et kapittel om rettskildene (kap. 5) og om juridiske argumentasjonsmetoder (kap. 6).

I kapittel 1 angis bokens tema. Han tar utgangspunkt i folks forventninger

om at rettslige beslutninger er rettssikre. I dette ligger som nevnt etter hans mening at de er forutberegnelige og etisk godtakbare. Forutberegnelighet sikres ved at avgjørelsene har støtte i generelle regler. Etisk godtakbarhet forutsetter at de har støtte i moralen. Att beslutningene har »støtte«, innebærer i følge Peczenik at de er rasjonelle, dvs. ikke vilkårlige (s. 32). En avgjørelse er »rettslig« nettopp i det at de har støtte i autoritative rettskilder (s. 45). Slik blir rasjonaliteten en sentral del i selve definisjonen av rett hos Peczenik.

Kapitel 2 omhandler etiske vurderinger generelt. Problemet her er hvordan etiske vurderinger overhodet kan være rasjonelle, dersom det er slik at verdisetninger ikke har noe sant meningsinnhold? Han går her gjennom ulike erkjennelsesteorier i moralfilosofien, og presenterer teorier som hevder at verdisetninger kan grunnes i fornuften (kognitivismen), og teorier som hevder at verdisetninger er rene følelsesuttrykk (emotivismen). På denne bakgrunn søker han å lage en syntese, hvor han hevder at verdisetninger har et teoretisk innhold i en svak betydning, i den forstand at de kan stå i et logisk forhold til hverandre. Moralske standpunkter kan imidlertid ikke deduseres ved hjelp av logikken ut fra gitte premisser. Man kan gi rimelige grunner for et moralsk standpunkt, men ikke bevise dem ved den hypotetisk/deduktive metode. Her er det imidlertid Peczenik innfører sin teori om »språng«. Et moralsk »språng« foreligger om konklusjonen kan forvandles til en deduktiv slutning fra sine premisser ved at man tillegger premissene en nye godtakbar premiss. Man kan f.eks. tenke seg at man argumenterer for at en bedrift bør bygge et rensaneanlegg, med den begrunnelse at den i sin nåværende drift forurensrer miljøet og dermed skader omgivelsene. Ved å tillegge premissen »man skal ikke skade omgivelsene« følger konklusjonen logisk av primissene. Da tilleggspremissen om at man ikke skal skade omgivelsene ikke kan bevises men bare kan sies å være »rimelig«, foreligger et »språng«.

I kapitel 3 går han så løs på den juridiske argumentasjonens rasjonalitet. På bakgrunn av teorien om »språng« kan han forsvare at den juridiske argumentasjon kan være rasjonell til tross for at det ikke er mulig å utlede rettslige konklusjoner fra en gitt premissmengde utelukkende ved hjelp av logikken. Ved hjelp av generell argumentasjonsteori, søker han å trekke opp kriterier for hva som er berettigede »språng« innen jussen. På dette grunnlag stiller han opp sin egen rasjonalitetsteori, LSD-rasjonaliteten. At en setning er L-rasjonell betyr at den er logisk konsistent. S-rasjonalitet betyr at setningen kan underbygges av grunner. D-rasjonalitet betyr at setningen ikke ville bli tilbakevist i den optimale debatt.

Dermed knytter Peczenik an til den nyere tids diskursteori og -moral.

Kapitel 4 omhandler problemet »gjeldende rett«. Han gjennomgår her en del ulike teorier om gjeldende rett, bl.a. naturretten, rettspositivismen og rettsrealismen. Så fremsetter han sin egen teori. Dels kan en norm være gjel-

dende på grunn av sin tilhørighet til rettsystemet. Men det mer dypereliggende kriterium på gjeldende rett er: en norm er gjeldende rett når det kan gis en begrunnelse for at den skal følges. Denne begrunnelsen skjer i to etapper. En norm er gjeldende når den har støtte i betydningen av den kan begrunnes rasjonelt på bakgrunn av rettslige og etiske faktorer og rettsanvenderens egne vurderinger. Den bør følges fordi det er rasjonelt å følge den. Om man ikke fulgte rasjonelle normer, ville et »moralsk forkastelig kaos« oppstå (s. 195). Selve det at en norm bør følges, er således en vesentlig del av definisjonen av »gjeldende rett«.

Kapitel 5 og 6 omhandler det vi i Norge betegner som rettskildelæren. Han gjennomgår her de ulike rettskildedefaktorene og argumentasjonsnormene. Det følger av angrepsvinkelen at Peczeniks tilnærming til rettskildelæren er utpreget normativ. Rettskildene og argumentasjonsnormene har sin forankring i sedvanen og i vår »livsform«. Det nærmere innholdet av dem, bestemmes av de ulike kriterier for LSD-rasjonalitet.

3. Rasjonalitet som livsform

Retten er således uløselig knyttet til vår livsform. Derfor er den også forpliktende, fordi å gå mot retten vil være å gå mot vår livsform, noe som vil føre til kaos. Det som kjennetegner vår livsform og bærer den oppe, er rasjonaliteten. Forventningene til rettens rasjonalitet er særlig sterk, på grunn av sammenkoblingen mellom rett og statlig maktutøvelse. »Ett samhälle fullt av irrationella jurister skulle vara dömt att gå under« (s. 139).

Derfor er rasjonaliteten så sentral i Peczeniks teori. Rasjonaliteten holder vårt samfunn oppe. Derfor må retten være rasjonell. Vårt samfunn er ikke i ferd å bryte sammen i kaos. Derfor er retten i dag i det store og hele rasjonell. Kriteriet for *riktige* avgjørelser er at de er rasjonelle. De løsninger som man kommer til ved god juss er således ikke bare rasjonelle i en ideell forstand, de er også riktige.

Hvor holdbart er det at samfunnet ville bryte sammen i kaos om jurister ikke var rasjonelle i Peczeniks forstand? For det første er det opplagt at ikke alle rettslige avgjørelser som treffes er rasjonelle i den forstand at det blir gitt en rasjonell begrunnelse for dem. Dette er imidlertid ikke avgjørende for Peczenik. Det avgjørende er ikke den begrunnelse som faktisk gis, men at den kan begrunnes. »En dom är riktig, dvs. rationell, endast om man kan anta at några personer, inte nödvändigtvis domarna själva, kan motivera den generellt och utförligt« (s. 212).

Jeg er enig i at rammene for hva som kan begrunnes innenfor rettsystemet bør være et viktig tema i en rettsteoretisk analyse. Det begrunnbare kan funge-

re som en målestokk som man kan vurdere enkeltbeslutninger ut fra, og dermed gi en immanent kritikk av rettslige avgjørelser. På den måten kan man drive en aktiv rettspolitisk virksomhet også overfor hele rettsområder ved å vise at de regler som gjelder og de beslutninger som treffes f.eks. overfor asylsøkere eller fanger ikke tilfredsstiller de mer generelle krav som rettssystemet stiller til vern om individet. Men derfra til å gjøre det begrunnbare til kriterium for riktighet og gjeldende rett overhodet, er et langt skritt å ta.

Etter mitt syn fungerer reservasjonen om det begrunnbare som en ad hoc hypotese for å redde grunnlaget for rasjonalitetsteorien; dens sammenheng med vår livsform og at samfunnet består. Livsformen og samfunnet har bestått i lang tid. Samtidig er det på det rene at juristene ikke har vært rasjonelle i den forstand at de har fulgt eller praktisert Peczeniks rasjonalitetskriterier. Ad hoc hypotesen gjør imidlertid at Peczenik nå i ettertid kan gå tilbake og begrunne de avgjørelser som jurister i fortiden har truffet. At de greide å hindre kaos i sin samtid må da skyldes at de har sittet inne med en ubevisst »intuisjon« som har ledet dem til å treffe riktige avgjørelser til tross for at de ikke kjente til Peczeniks teori. Man behøver således ikke Peczenik som veiviser, man behøver ikke engang å kjenne hans teori eller å følge hans anbefalinger for å være rasjonell i hans forstand.

For det annet er det noe mistenkelig at Peczeniks rasjonalitetsteori får ham til å utlede rettskildenormer som ligger ganske tett opp til det som er anerkjent som rettskilder i dagens rettskildebilde. Kan hende synes Peczenik at de rettskildenormer vi har i dag i det store og hele er gode og hensiktsmessige. Han er i godt selskap om han på dette grunnlag tror at virkeligheten er innrettet på en slik måte at den passer til reglene, se *Graver* 1986 s. 44 flg. Fordi han mener at rettsreglene henger så nøye sammen med vår livsform og at rettsregler vi idag har er gode, blir rasjonalitet det samme som å følge de regler vi idag har. Hans bilde av rasjonaliteten er således en juristskapt rasjonalitet, snarere enn at jussen er rasjonell. Dette skinner klart gjennom bl.a. i hans syn på den juridiske doktrine som rettskilde. Å underkjenne den juridiske doktrinen som hjelpemiddel ved den juridiske argumentasjon, er for Peczenik det samme som å underkjenne rettens rasjonalitet (s. 228). Man behøver imidlertid ikke gå lengre enn til common-law systemene for å finne eksempler på juridisk virksomhet som er rasjonell i den betydning av den har forhindret at samfunnet har gått under, uten at man har bekjent seg til doktrinen som hjelpemiddel.

For det tredje kan det reises spørsmål ved sammenkoblingen mellom det etisk godtakbare og det riktige. Tidligere generasjoners jurister har akseptert som etisk godtakbart ting vi idag forkaster som uetisk. Eksempler på dette er korporlig avstraffelse, slaveri og kvinnens underleggelse under mannen. Samfunnene brøt ikke sammen i kaos av den grunn.

Til dette kan Peczenik innvende at livsformen, og dermed etikken endrer seg over tid, og dermed også hva som er etisk godtakbart og begrunnbart. Men dermed er vi fremme ved et kjernepunkt.

Peczeniks rasjonalitetsteori synes lite egnet til annet enn å legitimere den til enhver tid herskende juss som rasjonell og riktig. Historien viser at jurister stort sett, på grunnlag av intuisjon eller andre gaver, har havnet på rasjonelle beslutninger. De rasjonalitetskriterier som oppstilles, fører til at man utleder et rettskildebilde som passer til det som faktisk er rådende i dag. Med støtte i Peczeniks rasjonalitetsteori og kunnskaper om en bestemt epokes livsform og etikk, kan man idag rasjonelt begrunne avgjørelser som beslutningsfatterne ikke selv begrunnet, og dermed vise at de var rasjonelle.

4. Rasjonalitet som rasjonalisering

Summen av Peczeniks teori er således å legitimere, og ikke å forklare det bestående. Gjeldende rett er det jurister til enhver tid gjør. Dette er godt i samsvar med den oppfattning av gjeldende rett som er fremherskende bl.a. i Norge, først og fremst på grunnlag av Torstein Eckhoffs arbeider. Det Peczenik bidrar med i tillegg til dette syn på gjeldende rett, er en utførlig teori om at gjeldende rett ikke bare er det juristene til enhver tid stort sett gjør, men at det som juristene til enhver tid stort sett gjør også er *riktig*.

Når resultatet av Peczeniks teoridannelse ikke blir mer dramatisk enn som så i forhold til den skandinaviske realisme, må det kunne innvendes at teorien er unødig komplisert og innfløkt. Estetiske krav til enkelhet og eleganse bør kunne stilles til vitenskapelige teorier. Peczeniks teori er ikke akkurat enkel. Hans »språng« vitner heller ikke om grasiøsitet om man sammenligner med alternativet; å erkjenne at manglende logisk konsistens ikke er noe problem for praksis, og derfor heller ikke burde være det for teorien. I alle fall ikke om essensen i den fremlagte teori er at gjeldende rett er hva jurister stort sett gjør.

Hans »språng« og bruk av LSD for å fremvise en rasjonalitet bringer således ikke noe vesentlig nytt når det gjelder å komme frem til hva som er gjeldende rett. Teorien får først mening som en begrunnelse for at gjeldende rett også er »riktig« i tillegg til at den er gjeldende.

Særlig vellykket som rasjonalisering vil imidlertid teorien neppe være. Til det er den for kompleks. Kompleksiteten fører også til at den inneholder uklarheter på en del sentrale punkter.

Et slikt punkt finner vi i rettskildebegrepet. Peczenik reserverer begrepet »rettskilde« til autoritative *tekster* (s. 199). Disse inndeler han i rettskilder som skal, bør og får »beaktas« (s. 200 flg.). Det er imidlertid uklart for meg hva

han legger i ordet »beaktas«. Han definerer ordet som »betraktas som auktoritætsskäl« (s. 200). De rettskilder som skal beaktas, er *bindande*. At en faktor bør beaktas innebærer at den »bör beaktas endast om inte några tillräckligt starka skäl talar imot dem« (s. 201).

Etter mitt syn synes det her som om Peczenik blander sammen på den ene side hvorvidt man må sette seg inn i og ta hensyn til en tekst i sin vurdering, og på den annen side om denne teksten skal bli utslagsgivende for vurderingen. Dette skillet går bl.a. på om spørsmålet stilles generelt for de ulike typer av rettskildefaktorer, eller individuelt i forhold til den enkelte vurdering. At lover generelt skal »beaktas« er ikke det samme som at lovteksten skal gis utslagsgivende vekt i den enkelte sak. Peczenik er selvsagt klar over dette poenget, og får frem at lovteksten ikke alltid blir lagt til grunn i avsnittet om tolkning.

Men uklarhetene oppstår etter min mening fordi Peczenik søker å utlede rettskildennormene fra sin rasjonalitetsteori, uten å ha utviklet noen teori om ulike typer av normer. Rettskildennormene utgjøres i utpreget grad av ulike former for »svake normer« hvor noen angir hensyn av ulike vekt henimot et resultat, mens andre angår selve vektleggingsprosessen og hva man plikter å ta i betraktning i ulike grad, se nærmere *Malt* 1986. Slike nyanser er lettere å få frem om man går rett på sak og ser på normene som følges i rettslig argumentasjon uten å gå veien om en komplisert argumentasjonsteori.

5. Bør kritiske jurister bruke LSD?

Logisk konsistens, støtte for ens argumenter og bekjennelse til den ideelle diskurssituasjon er alle positivt ladede verdier. Ved sin bruk av argumentasjonsteori plasserer Peczenik seg i en moderne strømning innen moral- og retsteorien representert bl.a. ved Habermas og Alexy. Argumentasjonsteori er også i skuddet innen den kritiske rettsteori, bl.a. i tilknytning til debatten om refleksiv rett. Et spørsmål som i den forbindelse springer i øyne ved lesning av Peczenik, er om argumentasjonsteorien i en rettsteoretisk sammenheng kan brukes til annet enn å legitimere den rådende rettslige praksis som »rasjonell«, »riktig«, »diskursiv holdbar« etc. Neste spørsmål, om man besvarer det første med ja, er om kritiske jurister i denne henseende har noe å hente hos Peczenik.

Kan så en argumentasjonsteori tjene til annet enn å legitimere det bestående? Etter min mening kan den det, om man innser dens begrensninger. Jeg har selv i min bok om den juristskapte virkelighet argumentert for at en teori om kommunikative handlinger kan få frem vesentlige aspekter i en analyse av rettslige beslutninger, se *Graver* 1986 kap. 6. På dette grunnlag kan man bl.a.

få frem hvorfor jurister i så liten grad er orientert mot sannhet i empirisk forstand, selv der hvor man benytter seg av empiriske argumenter. Argumentasjonsteorien kan her få frem at det er viktigere for den juridiske aktivitet å skape betingelser for et kommunikasjonsfellesskap om sosiale spørsmål, enn å finne en løsning som er »riktig« i en eller annen objektiv forstand.

Også normativt sett kan man ha nytte av argumentasjonsteori. Man kan hevde som en positiv verdi at man har sosiale aktiviteter som tar sikte på å skape et slikt kommunikasjonsfellesskap. Ved å analysere de betingelser som dette etableres under, kan man få større innsikt i hva som bør endres for å gjøre dette kommunikasjonsfellesskap mer egalitært og egnet til å ivareta ulike grupperes interesser i samfunnet.

Det at jussen bidrar til å skape et kommunikasjonsfellesskap, tjener imidlertid ikke bare til å skape en ordening hvor løsninger som tilgodeser alle kan finnes. Retten er nær knyttet til samfunnets maktapparat. Tilgangen til å påvirke dette gjennom politisk aktivitet, utenomparlamentarisk press, utøvelse av økonomisk makt etc. kan være mer eller mindre demokratisk i et gitt samfunn. Rettens kommunikative egenskaper gjør det lettere å vinne almen aksept for løsninger som er fastlagt på forhånd på en ikke-demokratisk måte. Peczeniks teori er selv et utmerket eksempel på dette. Med støtte i argumentasjonsteorien utlegger han alle avgjørelser som treffes og som kan begrunnes som »riktige«, uavhengig av en undersøkelse av de konkrete sosiale forhold.

Hvis en avgjørelse er begrunnbar, er den således »riktig« uavhengig av om premisene som den treffes innenfor også er gjenstand for en demokratisk fastleggelse, eller om de er fast lagt på mer udemokratisk vis. I et slikt bilde, blir ikke avgjørelsene »riktigere« ved å åpne for en større reell deltakelse i kommunikasjonen. Siden Peczeniks rasjonalitetsteori som ovenfor påvist begrunner det meste av det juristene til enhver tid gjør som »riktig«, fjerner den ethvert insitament til å arbeide for en økt demokratisering av den rettslige diskurs.

Argumentasjonsteori kan brukes til å beskrive den juridiske aktivitet fordi den i sin form er argumenterende. Av samme grunn kan idealer om en fri diskurs brukes til å kritisere den diskurs som faktisk pågår ved de rettslige institusjoner i et samfunn. Den kan imidlertid ikke brukes til å begrunne verken den sosiale aktivitet som utvises, eller de resultater man kommer til. Det er ikke fordi juristenes avgjørelser er begrunnbare at samfunnet henger sammen. Det er snarere fordi avgjørelsene tjener praktiske behov for ulike grupper eller for samfunnet som helhet. Jussen er en utpreget praktisk virksomhet. Om det er riktig av bonden å bruke spade eller greip er ikke avhengig av måten han begrunner valget på. Det avgjørende er hva han skal utføre, og om redskapet er egnet til å utføre den aktuelle oppgave. På samme måte forholder det seg med rettslige avgjørelser. Et samfunn hvor de avgjørelser som treffes innen rammen av rettssystemet ikke tilfredsstiller de aktuelle behov til dem som har

makt til å definere samfunnets behov, har problemer. Her er jussen og »samfunnet« på kollisjonskurs med hverandre. Dette kan føre til at jussen får mindre betydning i samfunnet, eller at jussen blir en reell undertrykkelsesmekanisme.

Hvordan de rettslige avgjørelser begrunnes eller kan begrunnes, har i denne sammenheng mindre betydning. Gjennom tidene har både kravene til begrunnelse, og idealene om hva som er riktige begrunnelser skiftet. Omskiftningene har bl.a. hatt sammenheng med hvor selvstendig juriststanden har vært i forhold til den lovgivende eller den utøvende makt, og behovet for å kunne overprøve juristenes avgjørelser, se nærmere *Bergholtz* 1987. I vårt samfunn er kravet til at juristene begrunner sine avgjørelser, en måte å føre kontroll med de avgjørelsene som treffes. Men å si at avgjørelsene er »riktige« fordi de er eller kan begrunnes, er å snu saken på hodet.

Har så kritiske jurister noe å hente i boken til Peczenik for sitt arbeide med å analysere jussen i lys av argumentasjons- og diskursteori? Etter min mening ikke så meget. Grunnen til det er at på de punkter hvor han er original og selvstendig, arbeider han etter et forfeilet prosjekt i forhold til det som den kritisk juridiske bevegelse arbeider etter. Han legger sin energi inn på å vise at jussen er rasjonell til tross for at avgjørelsene ikke er deduktive. For å underbygge dette, henter han inn argumentasjonsteori og konstruerer sin teori om »språng«. Dersom han hadde hatt rett i sin hypotese om at samfunnet ville gå under om jurister ikke var rasjonelle i hans forstand, ville dette vært et interessant prosjekt. Men som påvist ovenfor, er det helt andre praktiske forhold som er avgjørende for den rolle jussen fyller i samfunnet. Slike forhold belyses ikke i Peczeniks bok. Fordi argumentasjonsteorien settes i sammenheng med rasjonalitet, og ikke demokrati og deltakelse, gir ikke hans behandling av argumentasjonsteorien noe særlig velegnet utgangspunkt for en kritisk analyse av den aktivitet som utøves innenfor rammene av rettssystemet.

LITTERATUR

- Gunnar Bergholtz: *Ratio et Auctoritas*, Lund 1987.
Jørgen Dalberg-Larsen: *Retsvidenskapen som samfunnsvidenskap*, København 1977.
Lars D. Eriksson: Utkast till en marxistisk jurisprudens, *Retfærd* 11 1979 s. 40 flg.
Hans Petter Graver: *Den juristskapt virkelighet*, Otta 1986.
Gert Fredrik Malt: Svake normer, *TfR* 1986 s. 167 flg.
Gert Fredrik Malt: Types of Norms A Note on the Problem, i Jon Bing (ed.) *F*KUS - Knowledge Based systems for Public Administration*, Complex 8/87.
Rune Slagstad: *Rett og politikk Et liberalt tema med variasjoner* Oslo (stensil) 1986.
Tove Stang Dahl: Innledning til kvinneretten i Stang Dahl (red.) *Kvinnerett I*, Oslo 1985.
Håkan Strömberg: År Uppsalafilosofin död, *TfR* 1986 s. 209 flg.
Nils Kristian Sundby: Kritisk Juss, hva er det? *Jussens Venner*, 1975 s. 115 flg.

FORFATTEROPPLYSNINGER

Hans Petter Graver, Forsker ved institutt for rettssosiologi, Oslo.